

МОЛИВДОВУЛ НА ВИЗАНТИЙСКИЯ ИМПЕРАТОР ИСАК II АНГЕЛ (1185 – 1195), ПРОИЗХОЖДАЩ ОТ ХАРМАНЛИЙСКО

Владимир ПЕНЧЕВ

*Национален исторически музей – София,
ул. „Витошко лале“ № 16, София 1618, България*

ABSTRACT

The paper presents a Byzantine lead seal (molybdobull) of the Emperor Isaac II Angelus (1185 – 1195) acquired for the collection of the National Museum of History – Sofia in 2021. It was found in the region of the town of Harmanli. This is the fifth published molybdobull of this emperor discovered on the present-day Bulgarian territory so far. The documented number of lead seals of Isaac II Angelus found in present-day Bulgaria is most probably related to the turbulent events resulting from the complicated relations between the Byzantine Empire and the recently restored Bulgarian Kingdom following the uprising of Asen and Peter.

Keywords: molybdobull; Isaac II Angelus; uprising of Asen and Peter; Harmanli

През 2016 или 2017 г. иманяри с помощта на металотърсач открили рядък византийски сфрагистичен паметник – оловен печат (моливдовул) на император Исак II Ангел (1185 – 1195). Единственото, което успяхме да установим относно мястото на изкопаването му, е, че то се намира някъде в Харманлийско. През 2021 г. моливдовулът беше придобит от Националния исторически музей – София, където е заведен в основния нумизматичен и сфрагистичен фонд под инвентарен № 56441.

Описанието на печата е, както следва:

*Моливдовул на император Исак II Ангел (1185 – 1195), тун В
(Jordanov 2009, 105, №№ 198 – 199)*

Лице: Надписът не личи. Христос с нимб, туника и мантия, седнал на престол без облегалo, насреща. С лявата си ръка държи евангелие пред гърдите си. С дясната си ръка благославя. Поради лошо отпечатване с булотириона долната част на благославящата

дясна ръка, както и дясното рамо на престола не са се отпечатали.

Опако: От околоръстния надпис се е отпечатала само половината: + ИСААКИОС ΒΑΣΙΛΕΥΣ / - - - - -. Императорът със стема, дивитисион и лорос, прав, насреща. С дясната си ръка държи скиптер с кръст, а с лявата – анексикакия. Горе, вдясно – Божията десница, която го коронясва. Поради лошо отпечатване с булотириона лявата ръка на императора, с която той държи анексикакията, не личи, а самата анексикакия е едва личаща.

Обр. 1.
Fig. 1.

Олово; 32 – 34 мм; 22,00 г. Полуизтрит и леко изкривен екземпляр, покрит с плътна тъмносива патина (**обр. 1**).

Моливдовулите на Исак II Ангел са много редки. Така например в каталога на голямата колекция с византийски печати на Г. Закос не влиза нито един екземпляр от тях (Zacos, Veglery 1972, Chapter I: Imperial Seals, 1 – 127), което е твърде показателно. Като че ли най-много екземпляри от оловните печати на този император произхождат от днешната територия на България. В Корпуса на византийските печати от България, съставен от професор Ив. Йорданов, са описани четири моливдовула на Исак II Ангел (Jordanov 2009, 104 – 106, №№ 197 – 200), които са от три различни типа. Нашият екземпляр е от тип В, от който има още два печата (Jordanov 2009, 105, №№ 198 – 199). От тези два печата е илюстриран само единият, който произхожда от землището на село Землен, Старозагорско (Jordanov 2009, 105, № 198). Той е твърде зле запазен, но все пак може да се установи, че не е бил отпечатан посредством същия булотирион, с който е бил отпечатан публикуваният тук екземпляр.

Четириите моливдовула на Исак II Ангел, описани в Корпуса на византийските печати от България, са с известни местонамирания. Те произхождат от:

1. Археологическите разкопки на Царевец, Велико Търново (№ 199);
2. Землището на село Землен, Старозагорско (№ 198);
3. Землището на село Мелница, Елховско (№ 197);
4. Средновековната крепост при Симеоновград (№ 200).

Ще припомним, че публикуваният понастоящем екземпляр от фонда на НИМ – София е намерен в Харманлийско.

Както е отбелязал Ив. Йорданов, откриването на тези моливдовули на територията на днешна България следва да се свърже със събитията, произлезли от сложните взаимоотношения между Византия и току-що възстановената Българска държава и изпълващи голяма част от десетгодишното управление на Исак II Ангел (Jordanov 2009, 106). Ще припомним някои от тези събития.

Почти веднага след избухването през ноември 1185 г. на въстанието на българите, предвождани от братята Петър и Асен, Византия реагира и взела решителни мерки за неговото потушаване. Още през декември същата година императорът изпратил срещу въстаниците армия, оглавена от неговия чичо, севастократор Йоан, а покъсно от кесаря Йоан Кантакузин (История на България 1982, 122). След това през май 1186 г. самият император оглавил голяма армия, с която преминал през Източна Тракия и през планинските проходи на Източна Стара планина (История на България 1982, 123).

През есента на същата 1186 г. Исак II Ангел се установил в Одрин, където били съсредоточени значителни византийски военни сили, предназначени да прогонят навлезлите в Тракия български отряди. От Одрин византийските войски се отправили към Боруи (Стара Загора), като при близката до този град крепост „Лардея“ се състояла голяма битка с българите (История на България 1982, 124).

През пролетта на следващата 1187 г. византийският император се придвижил с армията си през Тракия, преминал през Етрополския проход и подложил на тримесечна неуспешна обсада важната българска крепост „Ловеч“ (История на България 1982, 124).

През пролетта на 1190 г. значителни отряди от българи и кумани навлезли в Пловдивската област. Разгневен от това, Исак II Ангел организира най-големия си поход срещу Българското царство, целящ пълното му унищожаване. Неговите войски по суша и по море нахлули в земите на север от Стара планина и обсадили столицата Търново. Но краят на тази военна операция бил плачевен за византийците. Те били напълно разбити в тревненския Балкан, като императорът с малцината оцелели от армията си едва успял да се добере с бягство до Боруи (История на България 1982, 128).

Периодът 1191 – 1194 г. бил изпълнен с нападателни действия на войскове отряди от българи и кумани в Тракия. Византийските власти се опитвали, макар и неуспешно, да организират тракийските гарнизони за отпор на тези нападения. Накрая, през март 1195 г., Исак II Ангел начело на голяма и добре организирана войска се отправил в поредния си поход срещу България, който се оказал последен за него. В главната му квартира, която била установена в тракийския град Кипсела, бил организиран заговор, ръководен от

неговия брат Алексей. Исак II Ангел бил свален от престола и ослепен (История на България 1982, 130).

Така очертаната, макар и съвсем схематично, обстановка в Тракия след избухването на въстанието на Петър и Асен в 1185 г. е твърде красноречива. Очевидно тази област е била основната база на организираниите почти перманентно походи на византийските войски, често пъти предвождани от самия император, целящи унищожаването на току-що възстановеното Българско царство. От друга страна, отвоюването на Тракия и присъединяването ѝ към освободените вече български земи, намиращи се на север от Стара планина, е било основна задача за царете Петър и Асен.

Тази извънредно динамична обстановка в тракийските земи продължила почти без прекъсване през цялото десетгодишно царуване на Исак II Ангел, обяснява откриването на неговите оловни печати в тях. Няма съмнение, че множество писма, съдържащи различни распоредби, инструкции и т.н., са били изпращани от императорската канцелария до началниците на многобройните крепости и гарнизони, намиращи се в Тракия. Целта е била те да се подготвят за участие във военните действия срещу българите. Таква писма са били изпращани и до отделните местни феодали, задължаващи ги да организират прехраната и лагеруването на византийските военни части, отпразвили се да воюват с българите.

Особено интересен е фактът, че един от петте известни понастоящем моливдовули на Исак II Ангел, произхождащи от сегашната територия на България, е намерен при археологическите разкопки на хълма Царевец във Велико Търново. Най-вероятно с този печат е бил скрепен някакъв документ или някакво писмо, изпратено от името на византийския император до българската царска канцелария или до някой друг високопоставен адресат в столицата Търново. Може би това е станало по време на обсадата на града през 1190 г.

Внимателното разглеждане на публикувания тук моливдовул, произхождащ от Харманлийско, показва, че той е бил отпечатан твърде небрежно. Когато неотпечатаното оловно ядро с прокарания през канала му шнур е било поставено между двете матрици на булотириона, е последвал удар с чук върху горната матрица. Но този удар е бил нанесен невнимателно и поради това не както трябва. Вместо вертикално – отгоре надолу, той е бил нанесен под ъгъл. В резултат на това части от изображенията върху лицевата и обратната страни не са се отпечатали. От дългия околоръстен надпис, разположен около фигурата на императора върху opakото, се е отпечатала само първата половина + ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ (вляво). Втората му половина, гласяща ΡΩΜΑΙΩΝ Ο ΑΓΓΕΛΟΣ, изобщо не се е отпечатала.

Най-вероятно тази немарливост при отпечатването на моливдовула не е случайна. Тя трябва да се е дължала на голямо бързане, което пък от своя страна предполага, че за кратко време е трябвало да бъдат подпечатани значителен брой писма (документи) и спешно да бъдат изпратени към техните адресати. Така че дори и за некачествено отпечатаните моливдовули се е приело, че „вършат работа“ и те не са били подменени. Такава кореспонденция „на конвейер“ вероятно е съдържала еднотипни разпоредби и/или инструкции, изпратени по едно и също време на различни адресати. Много е възможно те да са били свързани с подготовката на някоя от многобройните военни кампании, организирани от византийското правителство срещу българите.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

- История на България 1982:** История на България, том 3. Издание на БАН. София, 1982. [Istoriya na Bulgariya 1982: Istoriya na Bulgariya, tom 3. Izdanie na BAN. Sofia, 1982.]
- Jordanov 2009:** Iv. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, Volume 3, Part One. Sofia, 2009.
- Zacos, Veglery 1972:** G. Zacos, A. Veglery. Byzantine Lead Seals. Volume One, Part One. Basel, 1972.

MOLYBDOBULL OF THE BYZANTINE EMPEROR ISAAC II ANGELUS (1185 – 1195) FOUND IN HARMANLI REGION

Vladimir PENCHEV

SUMMARY

In 2016 or 2017 treasure hunters using a metal detector discovered a rare Byzantine sphragistic artefact – a lead seal (*molybdobull*) of Emperor Isaac II Angelus (1185 – 1195). The only reliable piece of information related to the artefact's provenance is that it has been found in the Harmanli region. In 2021 the seal entered the collection of the National History Museum – Sofia.

Isaac II Angelus's *molybdobulls* are very rare. It is worth mentioning not a single specimen was published in the catalogue of the large collection of Byzantine seals of G. Zakos. It seems that the highest number of lead seals of this emperor was found on the territory of present-day Bulgaria. Four *molybdobulls* of Isaac II Angelus divided into three types have been published by Prof. I. Jordanov in the *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. The seal published here belongs to type B, of which there are two more specimens.

Jordanov noted that the discovery of these *molybdobulls* on the territory of present-day Bulgaria should be viewed in the context of the events resulting from the complicated relations between the Byzantine Empire and the newly restored Bulgarian Kingdom, which took place during a large part of the ten-year reign of Isaac II Angelus.

Apparently, the geographical area of Thrace functioned as the main base of the almost permanent campaigns of the Byzantine army, often led by the emperor himself, aimed to destroy the Bulgarian Kingdom, recently restored after the uprising of Asen and Peter. On the other hand, the conquest of Thrace and its annexation to the already liberated Bulgarian territories to the north of the Balkan was a priority for the Tsars Asen and Peter.

The extremely dynamic situation in Thrace, which lasted, almost without interruption, during the ten-year reign of Isaac II Angelus, explains the discovery of the emperor's lead seals on this territory. Undoubtedly, many letters outlining various regulations, instructions, etc. were sent from the imperial office to the commanders of the numerous strongholds and garrisons located in Thrace. The goal was to prepare them for taking part in the military campaigns against the Bulgarians. Such letters were also sent to the local lords, who had the obligation to provide food and lodging for the Byzantine troops preparing to fight the Bulgarians.